

Bagsiden af Forside omslaget:

Historien om ”Freja” – et villakvarter på Amager

Det er 100 år siden en gruppe arbejdere og funktionærer, flest fra B&W værft, stiftede grundejerforeningen Freja. Det var ikke let at omdanne den tidligere landbrugsjord til 70 parceller med vand, kloak, lys og veje. Det var en kamp med kommunen - og med hinanden indbyrdes.

Det skete i en meget turbulent periode med verdenskrig, spekulation, varemangel og stor økonomisk usikkerhed. Men også med et utroligt sammenhold og gå-på-mod.

Dette er beretningen om nogle af de emner, personer og spændinger, der har udviklet området. Og sat i sammenhæng med hvad det der skete i samfundet ”udenfor” - på Amager og i Danmark.

Mest vægt er der lagt på den første periode, fra Freja blev stiftet i 1916 og til de fleste huse var bygget i 1930'erne. Men også, hvad der skete i årene efter, hvor det mest har handlet om at vedligeholde, udvikle og forbedre.

”Freja” - et villakvarter på Amager” er udgivet i anledning af Grundejerforeningen Frejas 100 år jubilæum, 2016.

Tryk: Eks-skolens Trykkeri, København N.

Skrevet af Jan Larsen og Gitte Holm, Ravennavej 3, 2300 København S. Historiske billeder fra veje og huse i Frejas kvarter modtages med glæde, [www.janlarsen.biz], mail: gitte.ravenna@gmail.com – eller jan.beijing@gmail.com

Billeder og tekst er beskyttet af loven om ophavsret. Tak til Sundby Lokalhistoriske Forening og Arkiv (SULFA) for lån af historiske billeder.

En lovende start

Det er 100 år siden maskinmester A.L. Jensen dupliserede en annonce, som blev delt ud blandt arbejderne på Burmeister & Wain skibsværftet og på Holmen. Det var en reklame for salget af de første grunde.

Som det hed i annoncen: *"Parcelforeningen "Freja's" Grunde er udstykkede fra de Gaardejerne H. og C. Jacobsen tilhørende Jorder. Fra Grundene havs fri udsigt over Øresund. Der gives Dem her en enestaaende Lejlighed til på ualmindelig gunstige Vilkaar at erhverve Dem en Villagrund med gode Adgangsforbindelser og smukke, landlige Omgivelser umiddelbart ved Sporvogn og i et Kvarter, der som intet andet i Sundbyerne har Betingelser for at bevare sit præg af Villaby".*

Omkring et halvt hundrede personer mødte frem til det stiftende møde i Freja. Det blev holdt 23. juli 1916 på Stjerne Kroen (på hjørnet af nuværende Sundholmsvej og Tingvej), dengang et af områdets foretrukne etableringer til alt fra politiske møder, foreningsfester og underholdning.

Stjerne Kroen på Tingvej, hvor Freja blev stiftet 23. juli 1916

Første jordkøb

A.L. Jensen, der havde skrevet annoncen om grundsalget, havde forhandlet med brødrene Jacobsen og medbragte en slutseddel til køb af jorden. Grunden (matrikel 36b) var udstykket fra den største gård i Sundbyøster, Rødegård på Øresundsvej.

Prisen var 49.400 kr. – opgjort i datidens målestok 89 øre pr. kvadratalen (ca. 1,35 kr. pr m²). Der var stor interesse for projektet og på mødet var fremlagt en skitse over grundudstykningsen og udkast til love for Freja.

Bortset fra en længere diskussion om vejene går det hele lynhurtigt den aften på Stjerne Kroen. Jordkøbet bliver vedtaget ved håndsoprækning. Derefter bliver foreningens

love vedtaget. Og den første bestyrelse bliver valgt, præget af folk fra B&W værfet og lokale håndværkere og mestre.

I de efterfølgende måneder fortsætter det høje tempo og indleder en periode med mange ekstraordinære generalforsamlinger og bestyrelsesmøder næsten hver uge. Allerede tre uger efter det stiftende møde bliver købskontrakten underskrevet. Og de første 34 indskydere har indbetalt 25 kr., som er forudsætningen for at kunne købe en grund på det, der bliver første halvdel af Frejas område. Der var helt udsolgt, for der var kun plads til lidt over 30 parceller. Arealet gik fra Backersvej 75-87, Paduavej 20-28 og 19-27, Ravennavej 12-22 og 9-19, samt Genuavej 42-50.

Behov for en grund mere

Det var dog et stort problem. Kommunen havde nemlig bestemt at alle vejene skulle gå nord-syd. Det betød at der ikke var nogen tværvæg. Så for at komme ind til grundene måtte man gå fra Backersvej tværs ind over andres parceller.

Løsningen kom fra det nyvalgte bestyrelsesmedlem, maskinmester A.L. Jensen, der kom med et tilbud fra ejerne af den nordlige nabomark, gårdejer Jacob Svendsens arvinger. Arealet (Matrikel 37c Sundbyøster) var en lille smule større end det første og kostede 64.500 kr. (et pænt stykke over den offentlige vurdering på 35.000 kr.). Prisen var også lidt dyrere, hele 10 pct., da man skulle betale 98 øre pr. kvadrat alen (ca. 1,50 kr. m²). Til gengæld fik man løst problemet med adgang til de enkelte grunde, fordi Veronavej hørte med til det nye areal.

Købet blev vedtaget på en ekstraordinær generalforsamling kun en måned efter erhvervelsen af matrikel 36b. Hele Frejas areal blev dermed på 121.287 kvadrat alen og den samlede købspris 113.900 kr.

Landinspektør A.G. Lind lavede i maj 1917 en udstykningsplan for Freja med 78 parceller. I dag er der 70, fordi nogle grunde har tilkøbt halve eller kvarte stykker. Udstykningsplanen er den tegning, der præger forsiden af Frejas gældende love fra 1982.

Alle grunde solgt på kort tid

Der var ingen problemer med at få afsat parcellerne. Allerede 2. september 1916 havde 42 nye medlemmer meldt sig ind og betalt de 25 kr. i indskud. Dermed var alle 76 grunde solgt på under halvanden måned. De sidste to grunde tilhørte fortsat sælgerne, indtil hele købssummen var betalt.

Hermed begynder en travl og ofte meget besværlig periode for de skiftende bestyrelser og de nybagte grundejere. Det bliver introduktionen til en række sager, der møde efter møde, år efter år, fylder de håndskrevne referater.

De store temaer er kloakering, gas- og vandledninger og vejene. Ikke så underligt, når man tænker på, at der var tale om anlæg og byggeri på de bare marker.

Det vil sige, helt bare var de nu ikke. For medlemmerne kunne ikke komme i gang med arbejdet på jorden, fordi gårdejerne havde bortforpagtet jorden til en gartner, der havde plantet kål på markerne. Da man overtog jorden i marts 1917 stod alle kålstokkene tilbage og de måtte først fjernes før man kunne komme i gang med jorden.

Det stod også klart fra starten, at medlemmerne ikke kunne bygge før en kloakering var gennemført. Desuden var der en karenstid på to år fra købet, til der kunne udstedes skøder på hver enkel parcel. Ydermere blev det krævet, at 2/5 af de enkelte parcelers købesum var betalt.

Store ambitioner – store udfordringer

Men ambitionerne fejlede ikke noget. Medlemmerne var interesserede i at komme i gang. Som en tidligere formand, Kaj Petersen, skrev ved Frejas 75 års jubilæum, så skulle det dengang i 1917 ”være en rigtig Parcellforening (det helt store), der skulle indlægges kloak, vand, lys og gas med det samme. Men ak, vandledningen blev til brønde, kloak til en spand og gas og lys var petroleum. Sådan kan det gå”.

Og det er da sandt, at vandledningen først kom fem år senere i 1923, kloakken var færdig i 1926 - medens lys, gas og de nuværende veje først blev klare i løbet af 1928.

Desværre er der ingen regnskaber bevaret fra før 1922. Men alt andet lige, så har det været forholdsvis dyrt at gå i gang med projektet. Det kan vi bl.a. se af de fine medlemsbøger, som hver parcellist havde og som skulle bruges til indbetaling af kontingent. De var trykt og indbundet med et fast, rødt omslag af stof. Det var meningen, der også skulle have været guldskrift på forsiden, men dét syntes generalforsamlingen dog var for ekstravagant. Indbetalingerne skete i Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn på hjørnet af Amagerbrogade og Frankrigsgade.

Sparekassen på hjørnet af Amagerbrogade / Frankrigsgade

Her blev der hver uge sat stempel og underskrift, som kvittering for betaling. Kontingentet var 3 kr. pr. uge. Et anseligt beløb i forhold til en arbejders månedsløn på omkring 110 kroner de første år. Senere kom så også kontingent til vand og vejfond.

Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd. 9	Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd. 4 - DEC. 1916	Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd. 27
Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd.	Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd. 25	Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd. 3. Februar 10 FEB 1917
23. Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd.	2. December Kr. Sparek's Aing. Afd.	10. Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd.
30. Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd.	9.	Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd.
M7. Oktober Kr. Sparek's Aing. Afd.	Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd. 16 DEC. 1916	24. Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd.
7 - OKT. 1916 Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd. 1 OKT. 1916	23. Møttaget 8 Kr. Sparek's Aing. Afd.	3. Marts Kr. Sparek's Aing. Afd.

Hver parcel havde en kvitteringsbog, hvor den ugentlige indbetaling blev stemplet og signeret.

Til gengæld kan vi af en medlemsliste i Regnskabsbogen fra slutningen af 1922 se, hvem der var medlem i Freja. Ud fra deres stillingsbetegnelser og adresser får man en idé om hvem, der stiftede foreningen.

Den er dog ikke helt nøjagtigt. For i de første seks år fra 1916-22 er det over 30 grunde - næsten 40 pct. - der er blevet videresolgt, før der blev bygget på dem. Men vi kan ikke ud af referaterne se stillingsbetegnelser på dem, der afhændede deres grund – eller for den sags skyld, hvorfor de gjorde det.

Hvem var de – stifterne af Freja?

Selve medlemslisten bekræfter, at det hovedsagelig var arbejdere i den bedre stillede del af arbejderklassen, der havde købt grundene i Freja. De tre hyppigste stillingsbetegnelser er maskinmester, formand og maskinarbejder.

Jobfunktionerne tyder også på, at det er de store arbejdspladser i nærområdet, primært B&W og Holmen, de har arbejdet på. Men der er også pænt mange håndværkere, selvstændige og funktionærer.

Til sammenligning findes der optegnelser fra samme periode i en parcellforening i Hvidovre. Delt op i sammenlignelige grupper, så har Freja f.eks. kun 15 pct. ufaglærte, hvor det er 41 pct. i Hvidovre.

Medlemslisten fortæller også hvor folk kom fra, da de købte grundene. Her er konklusionen ret entydig: Det var de lokale, der købte og byggede på Frejas jorde. 70 pct. af parcellisterne boede i forvejen i Sundbyerne. Flest kom fra Holmbladsgade-kvarteret, fulgt af beboere fra Øresundsvej og Lyongade. Den næststørste gruppe (11 pct.) kom fra Københavns indre by. Der var næsten ligeså mange fra Kastrup, lidt færre fra Is-

lands Brygge og Christianshavn. Kun en enkelt kom helt "udefra", urtekræmmer Abrahamsen, der flyttede fra Hellerup for at åbne købmandsbutik på parcel No. 1 (hjørnet af Veronavej/Backersvej).

2685	Touner	F. Christensen	Vindergade 35
2686	Labskøul	Louis Schou	
2687	Asparager	Kaarstén	
2687-1	Labskøul	Kaarstén	
2652	Kontor	(Kaarstén's Bank Christensen)	Prætoriegade 21
2653	Maskinarbejder	(Kaarstén's Bank Christensen)	Prætoriegade 21
2654	Schaffflor	P. Lorensen	Prætoriegade 21
2655	Gjækkenslager	P. Lorensen	Prætoriegade 21
2656	Maskinarbejder	P. Lorensen	Prætoriegade 21
2612	Indvasker	P. Lorensen	Prætoriegade 21
2611	Indvasker	P. Lorensen	Prætoriegade 21
2610	Indvasker	P. Lorensen	Prætoriegade 21
2609	Indvasker	P. Lorensen	Prætoriegade 21
2608	Indvasker	P. Lorensen	Prætoriegade 21
2604	Schaffflor	P. Lorensen	Prætoriegade 21
2605	Indvasker	P. Lorensen	Prætoriegade 21

Side fra medlemslisten i starten af 1920'erne

Amager i starten af 1900-tallet

Amager var nok heller ikke det mest attraktive sted at bosætte sig i starten af 1900-tallet. Det lå ganske vist meget tættere på København end andre forstæder som Valby og Hvidovre. Men transportforholdene var ikke gode og temmelig mange, ofte ildelugtende industrier, havde lagt sig i et bælte omkring Holmbladsgade-kvarteret. I forvejen endte en stor del af byens renovation for enden af Markmandsgade.

Den nordligste del af Amagerbrogade (fra Christmas Møllers Plads til Holmbladsgade) var kun bebygget med midlertidige huse, i træ eller bindingsværk og højst på to etager. Der måtte ikke bygges etageejendomme, da stykket fra Christianshavn til Holmbladsgade indtil 1909 havde en demarkationsservitut, så det hele kunne ryddes i tilfælde af krig og angreb på København.

For arbejderne på de mange gamle og nye industri arbejdspladser (Sadolin & Holmblads lim-, sæbe- og farvefabrik, Jacob Holms reberbane, Holmen og B&W, der dengang havde flere tusinde medarbejdere) var der rift om de små lejligheder af varierende kvalitet, der var bygget omkring Holmbladsgade, Amagerbrogade og Øresundsvej-Englandsvej.

Og netop bolignøden, som blev virkelig markant fra 1919, har haft sin indflydelse på udviklingen omkring Freja. Alene i Københavns kommune var der i 1919 registreret flere end 8.000 husvilde. Lokalt betød det f.eks. at skolen på Øresundsvej blev rømmet og i et år var hjem for husvilde.

Desuden blev der anlagt den såkaldte barakby til 80 familier på Backersvej og ned ad Marengovej, der hvor den store bebyggelse ”Messinagården” ved Netto ligger i dag. Behovet for nye boliger var enorm, ikke mindst i København, hvor befolkningstallet steg kraftigt.

Desuden var arbejdsløsheden også ved at vokse sig truende høj. Så politikerne begyndte at snakke om nødvendigheden af tilskud til byggeri – herunder statslige lån til boligejerne. Men der skulle gå et par år før det blev gennemført og et byggeboom kom i gang – også på de fem veje i Freja.

Drengen kommer cyklende fra Backersvej ind på Italiensvej – i starten af 1920'erne. Til højre lå på det tidspunkt en købmand (hvor der nu er en grill).

Pløre og slaggeveje

Men i starten fra 1916 og de første fem-seks år var det mere overskuelige projekter, der blev sat i gang på de små grunde. I begyndelsen byggede man små redskabsskure og lysthuse, så man kunne bo her om sommeren. Og i haverne blev der plantet grønsager, urter og blomster.

Vejene var endnu kun grusstier og de var ofte rene pløremarker, når det regnede. Gummistøvler var derfor et vigtigt fodtøj. På Italiensvej var der en iskagebod, hvor mange af medlemmerne havde sine røjsere stående, så de kunne skifte fodtøj, når de skulle ned på grunden.

Men der gik over to år før alle vejene havde fået lagt slagger på. Det er et affaldsprodukt fra forbrændingsanlæg og kunne købes fra B&W eller Sundby Gasværk. Hvis det var til salg, vel og mærke. For det var det langtfra altid. Der var mangel på næsten alt i perioden.

Så der gik over to år med at få lagt slagger ud og først i 1919 var der slagger på alle veje – og man gik i gang med at give vejene navne (se boksen).

Vejnavnene

Den eneste vej med et autoriseret navn var Backersvej. De andre havde på forslag fra medlemmerne fået kaldenavne. Efter lodtrækning blev den østlige (Ravennavej) kaldt for Kirsebærgangen, den vestlige (Paduavej) for Blommestien, mens (Veronavej) fik navnet Freja Tværvej. Endelig var der Genuavej, der blev kaldt Rugbakkevej – og det kunne man ikke ændre, da den blev delt med parcellforeningen ”Rugbakken”. Disse navne bruges frem til 1922, da kommunen afviste dem og henstiller til formanden, at *”finde nogle letlæselige italienske Navne”*. Det gør man, med undtagelse af Veronavej, som man ønskede skulle hedde Frejas Allé. Det kunne ikke godkendes. Men i stedet for et italiensk navn vedtog generalforsamlingen, at omdøbe den til Valnøddevej. Men kommunen vandt.

Vejfonden

Vejene har gennem alle 100 år været én af Frejas hovedopgaver. Det er samlet set nok det emne, der har fyldt mest i debatter og referater fra bestyrelsesmøder og generalforsamlinger. Og vejene har lige siden starten – og er stadig – den største udgiftspost i foreningens regnskaber.

Det vidste man også i 1917. Derfor blev der klogeligt nok oprettet en vejfond. Alle medlemmer skulle indbetale 1 kr. pr. måned til fonden.

Den første store udgift bliver at *”lave Backersvej i stand på Frejas side”*. Det bliver i 1923 udført af kommunens Vejvæsen efter Magistraten skriftligt havde anmodet om denne løsning. Regningen betales af Freja. Men mange af de opsparede penge i Vej-fonden bruges på at vedligeholde slagge-vejene. I starten hyrer Freja en vognmand til at køre slagger på vejen. Selve planeringen måtte medlemmerne dog selv stå for. Men det er ikke nogen optimal løsning.

Et medlem klager sin nød på en ekstraordinær generalforsamling om anlæg af vejene i 1927. *”Da jeg skulle have huset prioriteret kom bankfolkene for sent, fordi deres bil var kørt fast herude. Grundet på de dårlige veje fik jeg ca. 2000 kr. mindre i lån”*.

Debatterne om vejene skilte virkelig vandene. I 1924 kostede det ligefrem formanden stillingen. Han mente at det var nødvendigt at samarbejde med de grundejerforeninger, som Freja delte vejstykker med. I 1924 tager formanden derfor kontakt med de fem

omkringliggende foreninger og anbefaler at Freja melder sig ind i Sundbyernes Vej-fond. Men det bliver nedstemt på generalforsamlingen. Bestyrelsen foreslår derefter, at indbetalingen til Vej fonden forhøjes fra 1 kr. pr. må-

Backersvej set fra Samosvej op mod Italiensvej omkr. 1918, da den stadig kun var en smal grusvej – med mange huller.

ned til 1 kr. pr. uge. Også dette forslag ”forkastes pure”. Formanden føler sig meget presset og meddeler ved afslutningen af generalforsamlingen, at han trækker sig.

Den årelange debat om at få vejene ordentligt lavet og asfalteret kulminerer på en ekstraordinær generalforsamling i 1927. På mødet er der forskellige holdninger til anlæg af vejene. Den overvejende del mener, at det er nødvendigt at få vejene anlagt, fordi der er så store omkostninger ved at vedligeholde med slagger.

Andre mener, at det er en forudsætning at få gravet kloakstikkene ned, før vejene anlægges. Ellers skal de brydes delvis op igen. Forholdet var, at selvom kloakledningen havde været nedlagt i vejene siden 1921, så havde mange grundejere ikke tilsluttet med en stikledning til huset.

Hvor splittede man var i vejspørgsmålet viser afstemningen. 32 går ind for at anlægge vejene og 21 er imod. Derefter bliver de fem grundejerforeninger - efter tilsvarende debat i flere naboforeninger - endelig enige om at underskrive en fælles erklæring om at anlægge vejene.

I 1928 forlanger Magistraten at Backersvej skal udlægges ”i den fulde bredde”. Det får udgifterne til vejprojektet til at stige med 2000 kr., så det samlede anlægsbeløb for

vejene i Freja bliver på 53.000 kr., hvilket i nutidens penge er noget der ligner 1,9 millioner kroner. Vejene bliver anlagt med asfalt og fliser på fortovene i 1928, og vedligeholdelsen af vejene overlades til Kommunen med en overenskomst fra 1930, men det er Freja der betaler.

Spekulation

Som vi kunne se ud af omtalen af medlemslisten fra 1922, så er det ret mange grunde (over 30), der i de første seks år efter stiftelsen af Freja, bliver videresolgt. I et enkelt tilfælde skyldes det dødsfald. I andre formentlig, at det havde lange udsigter, før der kunne bygges og at de faste udgifter alene til kontingent og Vejfond var på 13 kr. om måneden. Læg hertil udgifter til vand, tilladelse til at opføre et skur og alt det løse, så blev det forholdsvis dyrt at have grunden.

Men mistanken om at der også var nogle, der primært havde investeret i grundene for at tjene på videresalg, dukker op ind imellem. Allerede på bestyrelsesmøder i starten af 1917 nævnes begrebet ”spekulation”.

Anledningen var at København kommune var kommet med et tilbud til ejerne af seks grunde på Backersvej 77-87 og fem grunde på Paduavej 20-28. Der skulle anlægges en skole på deres grunde. Ifølge kommunens tilbud ville hver enkelt grundejer få 300 kr. i fortjeneste – og alle penge retur de havde indbetalt. Nogle af de 11 grundejerne ønskede dog en større fortjeneste ved et salg.

Det fik andre medlemmer, bl.a. hr. Petersen, til at udtale ”at der er gaaet Spekulation i det for nogle”. Hr. Petersen støttede et nej til kommunens forslag for at hjælpe ”dem som har købt for at bygge dem et hjem”. Generalforsamlingen stemte nej og resultatet blev at kommunen opgav planen om en skole i Freja. Den kom i stedet til at ligge på Samosvej, i havekolonien Samos.

Og det var da heller ingen hemmelighed, at værdien af grundene steg stille og roligt. Der er ingen samlede tal, men i de artikler som Amager Bladet skrev i 1923-24 om parcelhusforeningerne i Sundby, så bekræfter flere grundejerforeninger udviklingen. Foreningen Øresund fortæller at grundprisen er seksdoblet i perioden fra købet i 1910 på 57 øre pr. kvadratalen til prisen i 1924 på 3-3,50 kr. - ”mellem brødre” som det hedder i artiklen. I en anden forening, Fremtiden, blev jorden købt for 59 øre – og prisen er i 1924 næsten tidoblet.

Lysthus perioden

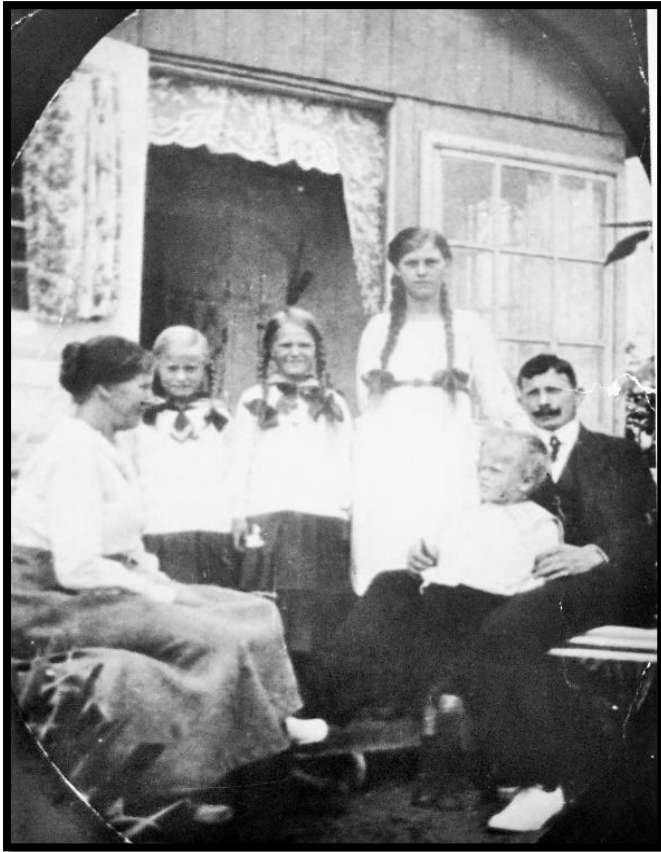
Men tilbage i Freja i 1917-18 er det kun lysthuse, der bliver bygget. Området minder mest om en blanding af sommerhusområde og kolonihaveforening. Bestyrelsen foreslår at lade lysthusene forsikre i fællesskab. Og der er en række fællesinitiativer, hvor man bestiller frugttræer og buske.

Formanden har købt flere bøger om kartoffeldyrkning, som han låner ud til medlemmerne. Der bliver købt gødningskalk i fællesskab og 40 af grundene har meldt sig ind i Østifternes Haveselskab, der har rådgivere ude og lære folk bl.a. at beskære træer.

Kolonihavepræget bliver forstærket, da foreningen i 1917 opretter et marketenderi på Paduavej, bestyret af Hans Petersen i parcel nr. 16. Han er ansat af bestyrelsen. Men tiderne er ikke de bedste. Allerede i februar 1918 beklager marketender Petersen, at han på grund af tidens varemangel ikke er i stand til at opfylde betingelserne for stillingen.

Vi har ingen kontrakt eller andet skriftligt om marketenderiet. Men det har formentlig haft samme rolle som i kolonihaver, at have et lager af de mest nødvendige købmandsvarer.

Og allerede i april 1918 må Petersen kaste håndklædet i ringen. Han opgiver sine forpligtelser grundet *"foreliggende Tiders vanskeligheder med hensyn til Vareforsyninger"*.

Lysthuset på Ravennavej 10 - fra ca. 1918. De første generationer Rindal nyder livet på grunden. (Privatfoto)

Interimistisk eller permanent

I det hele taget er gassen gået ret meget af ballonen i disse år, når det gælder om at komme i gang med det rigtige byggeri. En pejling er de utallige diskussioner om indlæggelse af vand i Freja. Også her er foreningens medlemmer skilt nærmest lige på midten.

Debatten om vand på de enkelte grunde havde to synspunkter. Enten skulle man vælge en permanent – og dyrere – løsning med vand indlagt fra Backersvej. Eller en interimistisk – og billigere – udgave med vand ført ind fra Italiensvej.

I april foreslår formanden at man skulle spørge medlemmerne direkte om, hvem der havde tænkt sig at bygge indenfor de næste fem år.

Det viste sig, at det store flertal ikke mente de ville komme i gang med at bygge i løbet af de næste fem år – altså inden 1924. Flertallet valgte at gå ind for den midlertidige vandløsning.

Så det blev lysthusene, der prægede billedet på de små ”italienske” sideveje. Men kommunen ville ikke længere finde sig i tendenser til ”wild-west” byggeri. Fra begyndelsen af 1919 opkrævede kommunen gebyr for lysthusene. Og kravene blev skærpet allerede om sommeren, da der fra juli blev forlangt byggeattester for de opførte huse og skure.

Springer vi frem til 1923, så tyder det på, at medlemmerne vist ikke er gået så meget op i formalia. I forbindelse med en nabostrid om hønsegårde vil et medlem have tilkaldt kommunens bygningsinspektør. Men det får formanden til at advare om, at det kunne gå ud over foreningens medlemmer, for *”Bygningsinspektøren vilde jo strax bemærke hvorledes der var bygget og han vilde antagelig slaa ned på hele foreningen og forlange det hele fjernet og ordnet efter Byggevedtægterne”*.

Referaterne fra bestyrelsesmøder vidner om store restancer og massevis af rykkere fra kommunen angående manglende attester og deklARATIONER. Det står så grelt til, at bestyrelsen på generalforsamling i 1918 vælger at udråbe navnene på de værste skyldnere.

Tiden, Danmark og verden

Når det gik så langsomt med at komme i gang med byggeriet, så var det ikke fordi foreningens medlemmer var specielt sløve i optrækket. Det var en utrolig turbulent og usikker tid for alle.

1. verdenskrig havde skabt begreber som ”gullaschbaroner”, hvor enkelte kunne tjene formuer på at sælge varer af tvivlsom kvalitet til høje priser. Men for alle andre betød den omfattende mangel på alt fra madvarer til byggematerialer, at næsten alting blev meget, meget dyrere.

I Amagerbankens 50 års festskrift hedder det i et dagbogsnotat fra 1. december 1918, *”Krigen er endelig forbi, men megen nød og elendighed er tilbage. Hvornår mon vi får normale tider igen? Siden 1914 er pristallet fordoblet. Det er svært for mange småfolk at få pengene til at slå til. Forleden måtte jeg give 10 kr. pr. hl koks; for fire år siden betalte jeg 1,25 pr. hl”*.

Da de fleste medlemmer i Freja var lønmodtagere er det interessant, at se på de lønstatistikker som Dansk Arbejdsgiverforening netop var begyndt at lave. De viser, hvordan der i årene er kæmpemæssige udsving i lønningerne. De kan stige med over 70 pct. eet år – for så at falde med 6 pct. to år efter. I perioden var arbejdstiden 48 timer om ugen.

År	Timeløn	Årlig ændring
1916	0,58 kr.	+ 13,7 pct.
1917	0,66 kr.	+13,8 pct.
1918	0,85 kr.	+28,8 pct.
1919	1,47 kr.	+72,9 pct.
1920	1,93 kr.	+31,3 pct.
1921	1,81 kr.	- 6,2 pct.
1922	1,42 kr.	- 21,5 pct.

Men i realiteten var der de fleste år tale om reallønsfald, fordi forbrugerpriserne steg mere end lønningerne.

Byggeriet går i gang

Den 2. februar 1922 er en markant dag for de kommende parcellister i Freja. Hr. Thurnum på Backersvej 81 er den første, der får skøde på sin grund. Så går det støt og roligt med udstedelsen af de individuelle skøder, der betød at grundejerne kunne optage lån og gå i gang med at planlægge byggeri. De fleste af husene blev opført fra 1924-30.

En afgørende faktor for, at der skulle gå otte år fra Freja blev stiftet til byggerierne kom i gang, var den længe ventede lånemulighed og tilskud til boligbyggeri.

Papirerne fra Ravennavej 3, er nok meget typisk for byggeriernes forløb. Det er en montør ved Københavns Sporveje, Chr. P. Bilsgaard, der 30. august 1922 underskriver købskontrakten med Freja. Han betaler, kontant, 2.101 kroner for grunden på 701 m² og må yderligere lægge 230,- i stempelafgifter.

Fire måneder senere skriver han under på en hovedentreprise på bygning af et murstenshus. Entreprenøren er muremester Møller Jensen, Øresundsvej 66. Byggeriet skal ske efter en tegning, som arkitekt Eiler Hardrup har lavet – og som får til opgave at ”føre effektivt Tilsyn med Arbejdet”.

Den samlede pris for murer, blikkenslager- og tømrerarbejde er 16.000 kr. Men låne- og støttemuligheder spiller en vigtig rolle for husbyggeriets hastighed. Ifølge kontrakten skal arbejdet med husets fundament og ydervægge sættes i gang ”snarest gørligt”. Men den videre udførsel skal udsættes til Rigsdagen har færdigbehandlet lovforslag om ”Laan til Boligforanstaltninger”. Lånet var så afgørende for Bilsgaards husprojekt, at det var indføjet i kontrakten, at hvis loven ikke blev vedtaget, så ”er Bygherren berettiget til at annullere denne kontrakt”.

Det mest afgørende lån er fra Statsboligfonden, der blev oprettet i december 1922 som følge af Rigsdagens nye boliglov – og som i de næste ti år står for over 70 pct. af landets boliglån.

I første omgang bevilges et lån på 8.200 kr. – men det sættes ned til 7.000 kr., fordi huset i første ansøgning var projekteret som et to-families hus. Men ejeren ændrer det til kun at blive et én-families hus.

Som de fleste andre har Bilsgaard finansieret grundkøb og husbyggeriet ved at optage lån. Det største lån er i Østifternes Kreditforening, 7.500 kr. til en rente på 4,5 %. Derefter et lån taget hos hans advokat, overretssagfører Blokmann, 4.500 kr. til en rente på 6 % - og så Statsboliglånet på 7.000 kr. til en rente på 5 pct.

I sommeren 1923 underskriver han også en deklaration, hvor han forpligter sig til at anlægge den projekterede vej *”udenfor Grunden i halv endelig Bredde”*. Prisen for dette vejarbejde ved Ravennavej 3 er anslået til 950 kr. Der skulle dog gå endnu seks år før alle vejene bliver færdiggjort.

Servitutter og pligter

Selve huset meldes klart og færdiggjort i juni 1924. Og skulle opfylde de servitutter, som alle Frejas huse er underlagt ifølge de oprindelige skøder (matr. 36b og 37c) og det individuelle skøde. Det var bl.a. med en villaservitut, så ingen huse må bygges med mere end to lejligheder eller være over to etager.

Desuden det pligtige medlemskab af Freja, fuld hegnspligt mod vej og nabogrunde og kommunens krav om godkendelse af facader. Det er generelt ikke tilladt at drive forretning på grunden – og helt konkret understreges i lovene at *”Paa ingen Parcel maa drives Pantelaanforretning eller Værtshushold”*. På forbudslisten var i øvrigt også mansardtage – og træer som pil, poppel og bævreasp.

Italiensvej kvarteret omkr. 1923-24

Det var en periode, hvor der overalt i Sundby kom gang i byggeriet. De små havebyer bliver omdannet til parcelhuskvarterer. I artiklerne i Amager Bladet i 1924 hedder det, at *”bag Industrikvarteret ved Øresundvej St. – Valseværket og Nordisk Metalvarefabrik – har rejst sig en betydelig Haveby, som strækker sig fra Engvej til Bachersvej og – med Undtagelse af Barakkekvarteret – fra Øresundsvej og til Italiensvejs Forlængelse (....) Der er allerede opført en stor Del Villaer og der er rask Fremgang og Liv i Byggevirksomheden. Her er nemlig de hygiejniske Forhold saaledes i Orden, at der kan faas Statslaan til Bygningen. Vejene er kloakerede, Vand, Gas og Lys er delvis indlagt”*.

En lille notits handler specielt om Freja – og her hedder det, *”herpaa er opført 15 Hel-aarsbeboelser eller Villaer; Resten Sommer- eller Lysthuse (....) der arbejdes for Tiden på at få Gas og Lys”*.

Ser vi tilbage i annalerne, så forsøger bestyrelsen indimellem at få en idé om, hvem der var parat til at gå i gang med byggeriet. I oktober 1919 viser en forespørgsel, at 18 medlemmer *"udtalte sig for en snarlig Bebyggelse"*.

Ved slutningen af 1923 er der udstedt 37 skøder til grunde. Året efter er der iflg. Amager Bladet opført 15 boliger. Det tal er i 1927 steget til 28 villaer, oplyser formanden. Og i starten af 1930'erne er de fleste lysthuse udskiftet med helårsboliger, men det er først i 1987 den sidste grund får helårsstatus.

Transportforholdene omkring Freja

Da Frejas jorde blev annonceret til salg i 1916 blev det fremhævet, at det var *"smukke, landlige Omgivelser, umiddelbart ved Sporvogn"*. Men det var nu lidt af en tilsnigelse, at den offentlige transport lå så tæt på.

Linje 2 på vej over Knippels bro i 1927 - eneste faste forbindelse til Amager

For hverken Linje 2 eller 5 kørte i nærheden af Freja. Linje 2 havde endestation helt oppe i Augustagade ved Amagerbrogade. Først i 1919 kom den lidt nærmere, da den blev forlænget til Sundby Remise (ved nuværende Sundbyøster Plads/hallen) på Amagerbrogade.

Linje 5 havde endestation i en sløjfe omkring Amagerbrogade/Holmbladsgade. Den bliver forlænget via Holmbladsgade til Østrigsgade i 1925, men kommer først tættere på Freja, da den i 1929 får endestation ved Øresundsvej.

Og det er faktisk med baggrund i et stort lobbyarbejde fra bl.a. Frejas formand, at Linje 5 i 1933 får ny endestation på hjørnet af Italiensvej og Backersvej. Og så kan det

Endestationen for Linje 5 ved Sløjfen på Øresundsvej og med Sundby vandtårn (nedrevet 1967) i Lergravsparken.

jo ikke komme nærmere. Tidligere var der også forsøgt med lobbyvirksomhed, da bestyrelsen i 1920 søgte at påvirke Sporvejselskabet til at få taksten på Linje 2 sat ned til 5 øre igen.

Men at sporene skulle lægges på Backersvej fik store konsekvenser for de medlemmer, der boede her – og for Freja. En diskussion der er fortsat lige siden (se boksen).

Fra 1933 lå den nye endestation for Linje 5 ved Sundby Hospital på hjørnet Italiensvej/Backersvej, hvor der nu er vuggestue.

Backersvej

Backersvej har i de fleste af de 100 år haft en speciel status, som har skabt stor debat. Hvor de øvrige veje er private, så er Backersvej offentlig vej, dvs. fortovej og vej vedligeholdes af kommunen. Derfor har beboerne ikke altid været villige til at betale fuld kontingent til Freja. Et kig i de gamle papirer og annaler kaster lidt lys over den komplicerede sag. Da man købte jorderne var der i skøderne for alle en "forpligtigelse til at være medlem af parcellforeningen Freja og deltage i udgifter til administration og vejenes og stiernes vedligeholdelse"

Debatten bliver aktuel i 1933 forbindelse med, at Linje 5 får endestation ved Italiensvej. Året efter pålægger kommunen nemlig de enkelte grundejere på Backersvej en kæmpe udgift på 10.921 kr. i forbindelse med anlæg af sporene.

Freja accepterer - med en vis tøven - kollektivt at betale den store udgift. Næsten halvdelen kontant - resten i rater over 20 år. Udgiften var i øvrigt så stor, at kassebeholdningen blev så lav de følgende år, at formanden i 1936 må "forstrække foreningen med et lån" for at kunne betale Frejas udgifter.

Et andet stridspunkt var, at beboerne på Backersvej mente de kunne melde sig ud af Freja, når Backersvej blev offentligt ejet. De henviste til, at der i købskontrakterne står at "medlemsbetingelsen bortfalder først, når vejene på de oprindelige matrikelnumre er overtaget af det offentlige".

Det er Overretssagfører P. Linnet, der af Freja bliver sat til at undersøge de to store stridspunkter. Linnet konkluderer i 1934 for det første, at Freja er pligtig til at betale for udgifterne på Backersvej. Og til det andet, at *"parcellerne ved Backersvej er pligtige til at være medlemmer af foreningen som hidtil, indtil hele foreningens vej-areal er overtaget af det offentlige"*.

Backersvej i 1934 – i fuld bredde og med nylagte spor. (Foto: Starbas.net)

Amager Strand

Nærheden til stranden blev ikke udnyttet særlig meget i starten. Det vi i dag kender som Amager Strand var dengang et sumpet engområde. Strandvejen var anlagt som forbindelsesvej mellem de syv krudttårne, der lå langs stranden – og hed Krudttårnsvej. Eet af husene er blevet fredet og er i dag restaurant. Og i øvrigt var det en militærvej og beboerne i nærheden måtte ikke benytte vejen.

Amager Strandpark blev officielt indviet i 1933. Set fra haveforeningen Strandbo og med "Kilometerbroen" i baggrunden. (Foto: Starbas.net).

Amager Strand blev først en "rigtig" strand, da en sandsuger i 1928-30 begyndte at pumpe sand ude fra sejlrenden ind til det sumpede område. Det skete via et langt rør på den vakkelvorne træbro, den såkaldte "Kilometerbro". Men det var nu ikke nogen særlig god strand i starten, for der var mange hestehuller og vandkvaliteten ret tvivlsom, fordi der fra kloakkerne blev ledt spildevand direkte ud i Øresund.

Husenes kvalitet

Da vi kommer ind i 1930'erne er de fleste huse færdigbyggede, dog var der på hver vej stadig en 3-4 lyst- eller sommerhuse. Udbygningen gælder næsten hele det store område, der fra 1910-20 bliver udstykket fra landbrug til parcelhusområde i både Sundbyøster og Sundbyvester.

Eftertiden har ikke altid været positiv i sin bedømmelse af villakvartererne. Arkitekter vurderede i 1978 Sundbyerne og skrev, at "området er helt domineret af åndløse, private parcelhusudstyknings (...) Grundejerne fik hver for sig lov til at udstykke, uden

at der var lagt nogle overordnede rammer, som kunne have givet kvarteret miljømæssige kvaliteter". Dog finder Italiensvej nåde for arkitekternes kritik: "Italiensvej er et af de få overordnede byplanmæssige træk, som er gennemført i Sundbyerne".

Da Miljøministeriet i 1992 laver et "Bydelsatlas Amager" er det samme vurderinger, og med forklaringen, at der i starten af 1900- tallet ikke blev lavet samme overordnede byplanlægning for Amager, som for andre bydele i København.

Men generelt sætter kritikerne dog pris på de mange eksempler på "*det lille danske hus*", *den fritliggende én-familiebolig i sin fineste udformning*". Det er dog kun den lokale skole, Skolen ved Sundet (fra 1937), der opnår betegnelsen "*hovedværk i dansk arkitektur*".

Men mindre kan også gøre det. I Bydelsatlas har husene i Freja status med det, der hedder *middel bevaringsværdi*. Men der er dog syv i kategorien *høj bevaringsværdi*.

Familiehuse

Hvordan var det så at bo i Freja-kvarteret i gamle dage? Der er faktisk nogle, der kan svare på det. Dem, der nærmest er født ind i kvarteret og hvor ejendommene er gået i arv fra dem, der byggede de første huse.

Ravennavej 10 er et eksempel. Her bor Lars Rindal på en grund, der siden 1916 har været i familiens eje. Det var hans farfar, der først byggede et lysthus på grunden og senere i 1922 murstenshuset, som det står i dag. Det fik navnet Bien, fordi man havde bistader i haven.

Lars, født i 1939, husker tilbage fra barndommen, at der ikke var mange penge blandt folk. Manden havde arbejde, mens kvinderne, som Lars' farmor, var hjemmegående - i dette tilfælde med fire børn. For at supplere indtægterne vaskede hun kitler for Seruminstittet. Det skete fra gruekedlen nede i kælderen - og tørring foregik på tørresnore i haven.

De fleste huse var bygget til to familier. Ejeren boede i stuen og lejerne på 1. sal. Ofte var der på mellemgangen bygget et WC, som familierne måtte deles om. Kældrene blev brugt til koks og brænde og vaskehus. Og haven tog ejerne sig udelukkende af. Den blev brugt til at dyrke grøntsager og næsten alle havde et hønsehus.

Lars husker, at det var ret almindeligt, at ejer og lejer havde svært ved at finde ud af det sammen. Der var ofte kampe mellem dem. Etage-isoleringen var jo ikke altid den bedste, så støjklager var et stort problem.

De fleste af husene havde i byggefasen fået indlagt elektricitet. Men det er først i slut-1950'erne og 60'erne, der kommer køleskabe og fryser. Fra starten var husene derfor bygget, så køkkenerne lå i det i NØ-hjørne, så der var så køligt som muligt - ligesom viktualiekælderen havde samme placering.

Forretningslivet i kvarteret

Det betød så også, at der måtte gøres indkøb hver eneste dag. Og der var da også, helt fra 1930'erne og mere end en snes år frem, et imponerende antal forretninger i kort gå afstand.

I selve Freja har der været få erhvervsdrivende. Fra starten var der urtekræmmeren på hjørnet Veronavej/Backersvej. Efter den blev lukket omkring 1945 blev den overtaget af en møbelpolstrer (til 1965). Veronavej 10 har huset et ismejeri og derefter Bladcentralen for uddeling af aviser. På Genuavej var der både bager Madsen (til 1965) og købmand Thomsen (lukket 1990).

Men går vi til Backersvej og Italiensvej, så var udbuddet enormt. På Italiensvej var der bare oppe fra Kastrupvej og ned til stykket på hjørnet ved Backersvej 13 butikker. Lars Rindal kan huske dem alle: slagter (ved nuv. grill), købmand, blomster, herre frisør, Ligkistemagasinet (er der endnu), Henriksens foto, renseri, skrædder, blomster (det var jo overfor hospitalet), radioreparatør, cykelforretning (i kælderen) og endelig en købmand.

Og fra hjørnet Backersvej og ned ad Italiensvej lå desuden Schou´s Sæbehus, chokoladeforretning, viktualie, købmand og et ismejeri.

Backersvej havde også et pænt udbud, Café Våren, bager, blomster, tobak (To-Backersvej!), frugt/grønt. Og på den anden side: blomster, slagter og ismejeri på Luganovej hjørnet. I næste husrække: kolonialforretning, dame frisør, skomager og kiosk.

Der var slagterforretning på Backersvej 38 helt frem til slutningen af 1980'erne. I dag er der et pizzeria.

Og for lige at gøre billedet komplet, så lå der på hjørnet Tycho Brahes Alle/Kirkegårdsvej, kvarterets store købmandsforretning, Hovedstadens Brugsforening. Den helt store handelsegade var dog Amagerbrogade med tøjbutikker, guld/sølv, banker og skam også en filial af Magasin du Nord.

Saltholm

Det er nok ikke alle, der ved det. Men Freja ejer rettigheder til øen Saltholm. I købskontrakterne fra 1. september 1916 står der, at med *"Jordlodderne følger den til arealet svarende Andel i Saltholmshartkornet"*.

Det betyder ikke at Freja ejer noget af jorden på Saltholm. Men sammen med et par hundrede andre lodsejere på Amager er Freja med i Saltholmsejerlauget, der iflg. Lov nr. 360 af 30. juni 1919 har til formål *at eje, drive, vedligeholde øen Saltholm*. Det betyder, at Freja har ret til at sætte et bestemt antal kreaturer på græs. Hvor mange? Det og mange andre spørgsmål har været livligt diskuteret i årenes løb. Forvirringen er stor, også blandt de juridiske eksperter, der har været involveret.

Nu er der jo ikke så mange i Freja der har gæs, får eller køer, der skal på græs. Men i løbet af 1960'erne begynder ejerne af Saltholm at lugte penge.

For lufthavnen havde ikke plads til at udvide mere i Kastrup – og flystøjen var blevet et problem. Så 13. juni 1973 vedtager folketinget en anlægslov for en ny storlufthavn på Saltholm. I samme projekt skulle Saltholm forbinde en Øresundsbro mellem København og Malmø.

Og selv dem med græsningsret til de mindste høveder kunne jo regne ud, at den nok var penge værd. Sidst der var sat pris på Saltholm var i 1917, da der var forslag om at Staten skulle købe Saltholm for 350.000 kr. Omregnet til dagens penge er det over 13 mio. kr.

Hvad Frejas andel ville være ved vi ikke. Det kan nu også være lige meget, for kort efter anlægsloven kom oliekrisen og projekteringen blev standset et par år efter og i 1978 helt opgivet. Endelig blev Saltholm fredet i 1983. Så vi kan godt her afsløre, at jordstykket som Freja købte i 1916 har givet en rettighed på tre fjerdingkar. Oversat til nudansk betyder det retten til at græsse med ca. tre får på Saltholm. Det skal dog tilføjes at retten til græsning ikke mere benyttes på øen.

Men Freja er stadig med i Saltholmsejerlauget. I de første mange år gav det lidt løbende indtægter at "udleje" græsningsretten. Således fremgår det af referaterne, at Freja i 1918 f.eks. modtager 9 kr. for græsningsafgiften og i 1946 er der modtaget 10,45 kr.

Men forholdet til Saltholm har også kostet penge. I midten af 1990'erne fik Freja opkrævninger, fordi ejerne af Saltholmsejerlauget skulle dække de sociale udgifter til en forpagter på en af Saltholms gårde. Det stod på nogle år, men på en generalforsamling nedstemte forsamlingen dog bestyrelsens forslag om at afhænde Saltholmsretten.

Træer på veje og grunde

Der var tilbage i starten af 1920'erne debat på generalforsamlingerne, om man ikke skulle plante nogle træer på fortovene. Rent faktisk blev det i 1922 besluttet, at der skulle plantes frugttræer langs foreningens veje.

På generalforsamlingen på Stjerne Kroen 17. oktober får bestyrelsen bemyndigelse til *"at foretage Indkøb af de Frugttræer som skal plantes på Foreningens Veje"*. Der var indvendinger mod, at det kunne være svært at holde træerne, når det skulle være frugttræer. Og en anden, der frygtede at bladene på træerne ville "larme" for meget.

Det var på samme møde at bestyrelsen fortalte, at kommunen havde underkendt Frejas forslag om vejnavnet Valnøddevej til den senere Veronavej. Generalforsamlingen kæder nu de to sager samme, så plantning af vejtræerne bliver vedtaget, men *"under Forsættelse af de af Foreningen foreslaede Vejnavne godkjendtes"*. Som vi ved, så blev Freja underkendt i navne sagen, og det var formentlig også afslutningen på den første debat om vejtræer.

De store emner i Freja gennem 100 år

Fra 1916 og frem til 1930 er der heftig aktivitet i Freja. I denne stiftelses- og anlægsperiode er der næsten ugentlige bestyrelsesmøder og hyppige ekstraordinære generalforsamlinger. I perioden, hvor der kun er lysthuse på grundene og til byggerierne er færdige, hører tyverier, hegn omkring foreningen og porte med lås til de faste punkter på dagsordenen.

Rotterne rykker ind i takt med at parcellerne bliver beboet og der ikke er dagrenovation. Freja lægger derfor gift ud for at få has på skadedyrene. Rottekrigen står på i flere år og fylder meget i referaterne.

Medlemmerne brænder affald af til gene for andre og derfor må foreningen sørge for bortkørsel af affald. I 1933 indgår foreningen en aftale med en privat vognmand om dagrenovation. Grundejerne er dog ikke tilfredse med affaldshåndteringen og i flere år bliver kvaliteten drøftet på møderne. Under krigen er det helt galt, fordi vognmanden ikke kommer så ofte som aftalt, da der skal spares på benzin og generator.

Endelig i 1931 kan generalforsamlingen konkludere *"at der nu er vand- og gasledning, en sparsom belysning på vejene, vejene er anlagt og medlemmerne har skødet på deres parceller"*.

Tilbage i 1931 er antallet af bestyrelsesmøder faldet til 1-2 gange om året og der holdes sjældent ekstraordinære generalforsamlinger. Dette aktivitetsniveau er fastholdt lige siden. Efter 1945 er vagtværn og beredskabslager på tale, men opgives efter afstemning på generalforsamlingen. De penge, der er opsparret i en fond til disse formål, sendes i stedet til Norgeshjælpen.

Sne, ukrudt og høns

Snerydning bliver i årenes løb drøftet for at finde en fælles løsning på denne pligt. Mange finder det hårdt at skulle rydde sne på halvdelen af vejen og fortovet ud for parcellen. Det lykkes dog aldrig at få en fælles ordning op at stå.

Pligten til at holde fortovene fri af ukrudt og fjerne affald og materialer fra fortovet bliver hyppigt drøftet på møderne og der sendes mange formaninger ud til grundejerne om at overholde foreningens vedtægter. Det var vigtigt for en stor del af medlemmerne, at foreningens veje og fortove var velholdte. Freja skulle præsentere sig på en ordentlig måde.

Hønsehuse og -gårde udgør et stort problem og der er voldsomme opgør, hvor bestyrelsen er nødt til at inddrage Magistraten for at få hønsegårdene flyttet væk fra skellet hos flere grundejere. Flere nægter at overholde Frejas vedtægter på området. Det skaber problemer for formanden og bestyrelsen.

Fra at have betalt kontingent en gang om måneden ændres indbetalingen til halvårsbetalinger. Først i 1968 opkræves kontingentet en gang årligt. Samme år ændres indmeldelsesgebyret fra 5 til 50 kr. og kassebeholdningens minimum hæves fra 100 til 500 kr.

Beplantning, støj og røg

Efterhånden som træer, buske og hække vokser til, kniber det for naboerne at overholde regler og vedtægter om beplantning i skellet. Formanden må tit ud for at tale med de implicerede parter. Formand og bestyrelse må rykke ud til nabostridigheder for at løse problemerne, men det lykkes ikke altid og bestyrelsen må inddrage Hegnsnævnet.

Disse udfordringer for bestyrelserne forekommer stadig. Det samme gælder problemerne med støj, hvor vedtægternes regler om de tidspunkter, hvor der må bruges maskiner ikke bliver overholdt. Klager over støj fra maskiner, larmende hunde, og høj musik har i årenes løb været forelagt formændene, som har taget en snak med beboerne. Ofte er problemerne blevet løst i mindelighed, men indimellem har det været nødvendigt at viderebringe klagerne til Københavns Kommune.

I flere år er der problemer med røg fra Sundby Hospital, som først bliver løst efter at formanden har henvendt sig til Magistraten og til Embedslægen i København. Vilde katte er i en årrække et andet tema, hvor bestyrelsen samarbejder med Kattens Værn for at få styr på de mange katte.

Kvinderne i Freja

Det var mænd og kun mænd, der mødtes over bajere og smøger på Stjernekrone, da Freja blev stiftet i 1916. Og sådan blev det ved med at være til langt op i 1960'erne. Kvinderne var helt fraværende i bestyrelsen og på generalforsamlingerne frem til 1964. Men de havde dog siden 1930'erne deltaget i *"det hyggelige samvær efter generalforsamlingen"*.

Ved Frejas 50 års jubilæum i 1966 hedder det i indbydelsen: *"I anledning af Frejas 50 års beståen er medlemmer med damer inviteret til festlig sammenkomst på Dan Hotel"*. Medlemmerne var mændene og ikke kvinderne.

Lidt efter lidt blev kvindeandelen dog øget på generalforsamlingen. Men først i 1966 blev den første kvinde valgt - som revisor. Der skulle dog gå mange år

før kvinderne kom i nærheden af bestyrelsesarbejdet. Indstillingen og traditionen var, at det var mandens domæne.

Således var det kun de mandlige tilflyttere, der helt oppe i 70'erne blev budt velkommen af formanden. Hvis den nye kvindelige tilflytter åbnede døren for formanden, så spurgte han efter manden i huset. Når denne kom til stede, rakte formanden hånden frem til den mandlige tilflytter og bød velkommen til grundejerforeningen Freja og overbragte ham vedtægterne. Signalet var klart, det var ikke kvindernes ansvar, men udelukkende mandens, at betale kontingent og deltage i bestyrelsesarbejdet.

I 1981 blev den første kvindelige suppleant valgt til bestyrelsen og i 1985 kommer den første kvinde ind i bestyrelsen. I 1986 får Freja den første kvindelige formand. Siden 2005 har der ikke været kvindelige formænd, men kvinderne har siden deltaget aktivt i bestyrelsesarbejdet.

Veje og Fjernvarme

Siden 1980'erne har bestyrelserne mest haft fokus på den årlige reparation af fortove, brønde og veje. Hovedreparation af vejene er gennemført i slutningen af 80'erne og sidst i 2008. Reparation af veje og fortove er en bekostelig affære og bliver derfor behandlet med stor omhu. Det gælder om løbende at vedligeholde fliser og veje, så der ikke kommer et påbud fra Københavns Kommune, som kan føre til store udgifter.

Et stort problem i årenes løb har været reparation af kantsten, som trænger til opretning. Men på grund af de store udgifter til sætning af kantstenene er vedligeholdelsen altid blevet udskudt.

Anlæg af bump på vejene var et stort emne i 1990'erne, som resulterede i anlæggelse af bump på Genuavej. Fartdæmpende bump er stadig et emne, som bliver bragt op på generalforsamlingerne. Det samme gælder for plantning af træer og tilladelse til at så græs på fortovene.

I 1978 begynder debatten om det største af Frejas projekter i nyere tid: Fjernvarmen. Freja indkalder til informationsmøder om fjernvarmeforsyning, og på adskillige møder de næste år bliver grundejerne grundigt sat ind i planerne, tilslutningsudgifter og tekniske installationer. Belysningsvæsenet kræver at mindst 60 pct. af beboerne tilslutter sig fjernvarmen for at de vil nedlægge fjernvarmerør i vejene.

Målet bliver hurtigt nået, fordi der var et stort ønske om at udskifte de forurenende oliefyr og få en bedre luftkvalitet i kvarteret. I løbet af 1982-83 får 90 pct. af beboerne fjernvarme.

Grundejere som ikke har betalt kontingent, har været og er, en stor udfordring for kassereren og formanden. Især i de første år og omkring kriseperioden i 30'erne. I forbindelse med tvangsauktioner har det været vanskeligt for Freja at få udbetalt manglende restancer og i flere år blev restancer overgivet til en sagfører, som forsøgte at få pengene indkasseret.

Frejas vedtægter er ændret i tidens løb og sidst ændret i 1982. På møder og generalforsamlinger er modernisering af vedtægterne blevet drøftet, men ofte opgivet fordi ingen har haft tid til at påtage sig opgaven.

Hyldestsangen til Freja

Det har været tradition ved Frejas tidligere jubilæer at synge en hyldest til Freja. Den samme sang blev benyttet første gang ved 25 års jubilæet i 1941 med fællesspisning i Amager Selskabslokaler i Markmandsgade. Næste gang ved middagen på 50-års dagen på Dan Hotel i Kastrup i 1966 – og da 75 års jubilæet blev holdt på Restaurant Kastrup Fort i 1991. Første vers lyder:

*Fra det snævre, indre København
fra de høje Huses mørke Favn
kom vi ud, hvor Lys og Luft og Vand
præger lyst det aabne danske Land*

Kvarteret er stadig lyst og dejligt, men kan vel knapt kaldes det åbne land. Det er på godt og ondt blevet en del af storbyen. De høje huse er blevet endnu større og kommet tættere på. Men vandet og stranden er blevet bedre. Byen er med Metroen også kommet tættere på.

Lad os i respekt for de mange, der har kæmpet, bygget, diskuteret, organiseret og hygget sig i Frejas 100 år - og slutte af med sangens to sidste linjer fra 1941:

*Gid nu vore Hjem de leve maa
og vort gamle Danmark vel bestaa!*

Italiensvej i 1933

Tegningen på omslaget (side 27)

Tegningen af Franz Sedivy er fra 1912. Den giver et flot perspektiv over hele Sundby-øster på det tidspunkt, da gårdene blev udstykket.

Den gule stjerne viser jorderne, der snart skulle omdannes til de 70 parceller, der i dag udgør grundejerforeningen Freja.

Øresundsvej ses til venstre med Lergravsparken (her kaldet Sundby Park) med vandtårnet og Sundby Gas- og Vandværk.

I forgrunden på Kirkegårdsvej er den store hjørneejendom til Øresundsvej. Den findes stadig, som mange af de lave 1880'ers huse på Kirkegårdsvej.

Ned ad Øresundsvej ligger yderst til højre Øresundsvej Station (hvor Metro Øresundsvej ligger i dag). Det er Amagerbanens tog der er ved at ankomme fra Kastrup med gods og passagerer.

Ned mod vandet ligger Valseværket og badeanstalten Helgoland. Krudttårnet (nu indrettet til restaurant) ligger på Krudttårnsvej, som Amager Strandvej hed tidligere.

De to store tværveje er Kastrupvej og Backersvej. Imellem disse to veje er den nyopførte Eberts ny Villaby, efterfulgt af villabyen Valhal og helt til højre ligger Sundby Hospital.

Den detaljerede tegning er en annonce for salg af byggegrunden Kastrupvej/Bredegrund.

Affotograferet fra originalen på Det kgl. Bibliotek

Forside og bagside:

To bonussider, tilføjet efter bogen gik i trykken- og findes kun i webversionen:

Det var ikke alle medlemmer i Freja, der havde intention om at bygge stenhus eller helårshus. Mange ville i første omgang nøjes med et lysthus. Så det var ikke usædvanligt at bygge et sommerhus på grunden, hvor familien flyttede ned i sommerperioden. Senere blev det så bygget om til helårshus - og vi skal faktisk hel frem til 1987, før det sidste sommerhus i Freja bliver til et helårshus.

Et eksempel er Ravennavej 16. Parcellen blev i 1917 købt af snedker Wilhelm Davidsen. Han arbejdede med at restaurere møbler inde i København og boede på Kastrupvej. Med sin håndværksmæssige baggrund byggede han i løbet af ti år så godt som alt. Det startede med et lille lysthus, som i øvrigt stadig står på grunden, omend som den nuværende ejer, Lisbeth Hansen, indrømmer, blevet ”vind og skævt af tidens tand”.

Men det var ellers et gedigent værk snedkeren fik op at stå. Og næsten alt blev lavet i træ: huset, skurene, møblerne både udendørs og indendørs – og hegnet ud mod vejen.

Ikke mindre imponerende, når historien fortæller, at han ”transporterede alle materialer hjem på cykel”. I slutningen af 20’erne var han færdig med huset, som vi ser på privatfoto fra 1952.

Huset lå bagerst på grunden med hele haven foran. Den var præget af to store birketræer og masser af blomster, frugttræer og buske. Den var én af Freja’s flotteste haver og Davidsen fik mange ærespræmier fra Østifternes Haveforening.

I husets stueetage var der et køkken, stuen og en karnap, der vendte ud

mod Ravennavej. Bagved en trappe op til 1.salen, hvor der var garderobe og fem sengepladser. Træhuset stod frem til 1974, da Lisbeth og hendes nu afdøde mand, Svend Åge, byggede et helårshus på grunden.

